

Марія Дідик,

завідділом опрацювання та алфавітних каталогів
ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України

Дослідження ефективності та якості алфавітних каталогів у ЛНБ ім. В. Стефаника

Сьогодні для більшості наукових бібліотек традиційні карткові каталоги. У статті йдеться про їх удосконалення, оптимізацію, підвищення наукового та інформаційного рівня, гнучкості й доступності. Про те, як реалізується це завдання у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України, і розповідається в даній публікації.

Автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи в бібліотеках України створюються дуже повільно. Тому в більшості з них основним засобом інформації про бібліотечні фонди лишаються традиційні карткові каталоги, які відіграють важливу роль у задоволенні потреб читачів. Удосконалення цих каталогів, їх оптимізація, підвищення наукового та інформаційного рівня, гнучкості й

доступності є серйозним завданням кожної наукової бібліотеки, зокрема ЛНБ ім. В. Стефаника. Йтиметься про всю систему алфавітних каталогів (АК). Для визначення основних напрямів цієї роботи відділом опрацювання та алфавітних каталогів були проведені дослідження з метою вивчення ефективності використання алфавітних каталогів книг і періодичних видань, їх інформаційних можливостей та рівня якості.

Питання ефективності й якості взаємопов'язані, оскільки ефективність застосування каталогів залежить, передусім, саме від якості. Основні цілі дослідження: визначити рівень інформативності АК, виявити фактори, які негативно впливають на оперативність інформаційного пошуку в них, розробити науково-обґрунтовані рекомендації для подальшого вдосконалення всієї

системи АК. Об'єктом вивчення були центральні АК, а саме: алфавітний читацький каталог книг, періодичних видань (у т.ч. газет) громадянським і латинським шрифтами, допоміжні картотеки й покажчики до них. Допоміжними вважаються: систематична картотека до АК періодики громадянським і латинським шрифтами, картотека до каталогу періодики латинським шрифтом за алфавітом назв країн, географічні покажчики до всіх каталогів газет. Їх завдання - допомогти в пошуках видань певної тематики, за напрямом дослідження, за місцем видання, географічною ознакою. З огляду на роль цього допоміжного апарату, необхідно було знати думку читачів про його організацію і використання, відповідність призначенню, орієнтацію читачів у ньому.

При дослідженні застосовувалися такі методи: анкетування, усне

опитування, спостереження, аналіз зауважень і пропозицій читачів відносно АК. Усі ці заходи дали можливість в'ясувати читацьку думку про каталоги бібліотеки, дізнатися про недоліки їх організації.

Анкети охоплювали широке коло питань: з яким запитом читач звертається до каталогу, якими відомостями оперує, скільки часу витрачає на пошуки, мова видання, хронологічні рамки, як орієнтується в каталозі, чи знає про допоміжні картотеки й покажчики і чи користується ними, які бачить недоліки і може дати пропозиції щодо покращення каталогів, оцінка роботи консультантів, посада, спеціальність, учений ступінь.

Багато з опитаних подали досить конкретні пропозиції та зауваження щодо організації каталогів і обслуговування. При усних опитуваннях виявилась необізнаність читачів з допоміжними картотеками й покажчиками. Результати дослідження було детально вивчено, проаналізовано, пізніше - створено зведені таблиці відповідей з усіх питань. Ці матеріали дали підстави для висновку, що АК належить провідне місце в системі каталогів бібліотеки, вони несуть велике інформаційне навантаження. Виявлено цікаві факти використання алфавітного каталогу в тематичному пошуку інформації з допомогою комплексу описів видань з однаковими назвами й подібною тематикою. Пошуковим словом була назва предмета (приміром, геологія, Чорнобиль, гриби, мікроелектроніка та ін.). Звичайно, видача тематичної інформації не є основною функцією алфавітного каталогу, і він не повинен підмінювати систематичний. Але це свідчить про те, що пошуки в АК багатоаспектні. Він здатний розширити рамки тематичного пошуку, доповнити інформацію, яку вже мають читачі.

На основі матеріалів дослідження, їх аналізу та узагальнення було визначено рівень використання АК, оцінено їх сучасний стан, вироблено ряд рішень для дальшого вдосконалення інформаційно-пошукової системи й оперативнішого задоволення запитів, зокрема про необхідність і конкретність довідкових та відсилкових записів в АК. Особливо слід відзначити їх необхідність в каталогах періодичних видань, де вони відіграють інформаційну, пошукову, довідкову функції при зміні назв установ, інститутів, видань. Добре організований відсилково-довідковий апарат (ВДА) дозволяє звести до мінімуму витрати часу на пошуки необхідного документа, інформує про методи відображення певного видання в каталозі. Певне інформаційне навантаження несуть додаткові описи. До створення їх слід підходити вдумливо і включати в каталог ті, які допомагають «увійти» в нього і прискорюють пошуки. Було вирішено розширити коло додаткових описів. Йдеться, насамперед, про назви видань інформаційного характеру, місцевостей, альбомів, атласів, прізвища редакторів. Натомість зменшено їх кількість на назви колективів, укладачів.

Від аспекту створення ВДА невіддільне питання взаємозв'язку між каталогами. Він здійснюється через відсилкові записи на картках у каталогах тоді, коли видання можна шукати в різних місцях. Так, відсилкові картки включаються до книжкових каталогів на деякі назви періодичних видань, виходячи з того, що читачі шукають ці видання у каталозі книг (щорічники, альманахи, збірники праць та ін.). Спорідненість видань, що продовжуються, з багатотомними також вимагає відсилкових карток у книжковому каталозі до каталогу періодичних ви-

дань. В останній включаються картки з коротким бібліографічним записом на газети, особливо за минулі роки, які дуже часто розглядалися як журнали (часописи). Дослідження підтвердило потребу в такому відображенні. Взаємозв'язок між систематичним і алфавітним каталогами забезпечується шляхом нанесення індексів на картки алфавітного каталогу, за якими читач може робити додаткові розшуки в систематичному каталозі за певною темою, створення коротких описів для допоміжних картотек і покажчиків з відсилкою до АК, де є повний опис певного видання. Наявність необхідних відсилкових, довідкових, додаткових записів у каталогах допомагає в пошуках, заощаджує час читачів і тих, хто їх обслуговує, поєднує складові частини каталогу, перетворюючи його в цілісну взаємопов'язану систему.

Неповне відображення видань у читацькому каталозі завжди є причиною незадоволення читачів. Тому в нашому дослідженні у відповідях читачі на питання про хронологічні рамки активно вимагали їх розширення. Особливо це стосувалося українських періодичних видань за минулі роки, які відбиті тільки в генеральному каталозі або знаходилися в спеціальному фонді збереження.

Одним з основних заходів щодо цього питання було закінчення планової роботи з каталогізації неопрацьованої періодики за минулі роки, поступового відображення в читацькому каталозі. Насамперед відбиваються в ньому найбільш запитувані документи (видання НТШ, «Прогрес», ВУАН (Всеукраїнської Академії наук)). Частина видань відображається шляхом коротких відсилкових записів до генерального каталогу. Таким чином зростає інформаційний рівень читацького ката-

логу.

Для повнішого відбиття літератури за змістом передбачено включати в каталоги індивідуальні описи на кожний випуск періодичних видань (раніше вони робилися не на всі видання), розкривати зміст багатотомних видань.

Запорукою успішного функціонування каталогів служить систематична робота з ними, яка передбачає не тільки їх оперативне поповнення картками на нові надходження, вилучення описів видань, котрі вибули з бібліотеки, а й їх редагування, що є постійним процесом, який проводиться планово й вибірково. Планове редагування АК в ЛНБ розпочалося ще до дослідження, яке виявило необхідність детальнішого підходу до створення авторських комплексів. Часто твори одного й того ж автора в каталозі розставлені в різних місцях. Це, в основному, стосується авторів, твори яких видавалися під власним прізвищем, під псевдонімом чи криптонімом, або прізвище має різне написання в різних виданнях і різними мовами. Розміщення карток за нерозкритими ініціалами також створювало можливості роз'єднання в каталозі праць певного автора. При редагуванні вони розкриваються, розв'язуються псевдоніми й криптоніми, зводяться в одне місце в каталозі описи творів під правильним написанням їх авторів. Від інших форм дається відсилкова або довідкова картка.

Другою проблемою при редагуванні є поширені прізвища. Картки з описами творів таких авторів потребують особливої уваги, тому що ініціали одного й того ж автора можуть бути розкриті чи нерозкриті. Тематика видань, вихідні дані, назва колективу, під грифом якого виходить видання, дають можливість встановити авторство. Для полегшення пошуку потрібного видання

створено картотеку назв творів авторів з поширеними прізвищами.

Серйозним завданням при редагуванні є перевірка формулювання заголовків опису під колективним автором і об'єднання видань однієї установи під єдиною формою заголовка. Під час цієї роботи використовуються енциклопедії, словники, довідники, літописи, звіряються дані з джерелом.

Зауваження читачів відносно комплектування фондів, особливо періодичних видань, на сьогодні не враховуються через брак коштів. Але правильна організація, збереження, відображення в каталогах наявних фондів є можливим і прямим обов'язком кожної бібліотеки.

Під час дослідження виявлено багато недоліків: у різних структурних підрозділах знаходяться різні річники одного й того ж видання, існує розбіжність між каталогом та місцем зберігання, неточна адреса видання, несвоєчасне вилучення з каталогів описів на списану літературу. Передбачено заходи з ліквідації таких випадків. Так, вирішено зосередити в одному місці збереження повного комплекту однієї назви, а тільки дублетні видання - в іншому. Дотримуватися профілю комплектування, який є орієнтиром у пошуках певного періодичного видання з тематики. При зміні місцезнаходження видання інформувати відділ опрацювання для внесення змін у каталоги. Списувати або відновлювати загублені випуски періодичних видань. Усі ці заходи позбавляють ускладнень при обслуговуванні читачів.

Проаналізовано витрати часу читачів на пошуки потрібних документів в АК. Виявлено, що основна причина неоперативного пошуку - необізнаність з довідковим апаратом бібліотеки, недостатні бібліотечно-бібліографічні знання, відсут-

ність інформації про систему каталогів, допоміжного апарату до них. Тому ряд рішень спрямовано на уважніше ставлення чергових біля каталогів до читачів, поновлення написів на каталожних шафах, виділення окремих рядів алфавітного каталогу. Розроблено алгоритми пошуку книг і періодичних видань та інші заходи.

Дослідження засвідчило, що тільки систематична, постійна, наполеглива робота з алфавітним каталогом підвищує його інформаційний і науковий рівень, допомагає всесторонньо розкрити фонд бібліотеки, забезпечити належний рівень обслуговування читачів.